

МУЛЬТИДИСЦИПЛІНАРНИЙ ПІДХІД ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

У статті розглядається процес здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів на основі мультидисциплінарного підходу. Наводяться результати дослідно-експериментальної роботи зі здійснення такої підтримки командою фахівців різних галузей.

Ключові слова: діти трудових мігрантів, соціально-педагогічна підтримка, мультидисциплінарний підхід.

В статье рассматривается процесс осуществления социально-педагогической поддержки детей трудовых мигрантов на основе мультидисциплинарного подхода. Приводятся результаты исследовательской экспериментальной работы по осуществлению такой поддержки командой специалистов разных сфер.

Ключевые слова: дети трудовых мигрантов, социально-педагогическая поддержка, мультидисциплинарный подход.

Однією з актуальних соціально-педагогічних проблем у сучасній Україні є здійснення підтримки дітей, чиї батьки виїхали працювати за кордон. Залишившись без батьківського нагляду, вони стають більш вразливими до дії негативних чинників ризику і часто зіштовхуються із проблемами, які не можуть вирішити самостійно, без допомоги дорослих. Сфери, до яких належать проблеми дітей заробітчан, досить різноманітні: психологічний стан, навчання, спілкування, конфлікти із соціальним оточенням, виникнення девіацій у поведінці, спотворення системи ціннісних орієнтацій тощо. З огляду на це вони потребують особливої уваги фахівців різного профілю: соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, учителів та інших спеціалістів, що здатні надати необхідну допомогу й підтримати у складній ситуації. Отже, доцільним і необхідним у даному контексті є мультидисциплінарний підхід, коли до вирішення проблем дітей трудових мігрантів залучається якомога ширше коло фахівців. Командна робота представників багатьох професій сприяє комплексному забезпеченню їхніх потреб та задоволенню інтересів.

Окремі аспекти роботи з дітьми заробітчан розглядаються у

наукових працях різних дослідників. Проблемам їхнього виховання й соціалізації присвячені роботи Н. Гевчук, Н. Гордієнко, А. Ізотової, К. Левченко, І. Лизун, І. Майданік. Вивченням питань захисту прав дітей трудових мігрантів займаються Ж. Петрочко, І. Трубавіна, М. Євсюкова. Сутність та особливості процесу соціально-педагогічної підтримки дітей розкриваються у дослідженнях О. Газмана, Т. Алексеєнко, Л. Антонової, Л. Олиференко. Однак ґрунтовних досліджень, що дозволили б повною мірою, всебічно вирішити проблему організації соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів на високому рівні, до цього часу немає. Саме тому наша стаття присвячена розкриттю сутності мультидисциплінарного підходу до здійснення такої підтримки, а її метою є аналіз розподілу функцій у команді спеціалістів різних галузей, що працюють із дітьми трудових мігрантів.

Досліджуючи вказану проблему, в першу чергу, звернемося до уточнення понятійного апарату, на який будемо спиратися.

Слово „**підтримка**” походить від дієслова „підтримати” і має наступні значення: 1) підтримати, не дати впасти; 2) надати допомогу, сприяння; 3) виразити згоду, виступити на захист когось-небудь; 4) не дати припинитися чому-небудь [1, с. 433]. Виділені значення виражають певний соціальний зміст: допомогти іншому щось віднайти (упевненість, внутрішню силу, ресурси, статус, професію, уміння долати труднощі, протистояти погрозам); підкріпити те краще, позитивне, що є в особистості, сім’ї; допомогти уникнути того, що заважає розвитку, будучи важким вантажем [2, с. 14-15].

Проаналізувавши погляди різних дослідників щодо визначення сутності **соціально-педагогічної підтримки**, відзначимо, що з одного боку її можна розглядати з позиції соціального захисту дітей, які опинилися у складній життєвій ситуації, а з іншого боку – як допомогу, сприяння будь-якій дитині у розвитку її індивідуальності. У контексті нашого дослідження цінними є обидва підходи, адже соціально-педагогічна підтримка дітей трудових мігрантів повинна бути спрямована як на вирішення їхніх специфічних проблем, пов’язаних із від’їздом батьків, на захист законних прав та інтересів, так і на всебічний розвиток позитивних особистісних якостей.

Таким чином, під **соціально-педагогічною підтримкою дітей трудових мігрантів** будемо розуміти вид соціально-педагогічної діяльності, спрямованої на вирішення проблем, які виникають у них через від’їзд батьків працювати за кордон, надання допомоги в навчанні, вихованні, налагодженні взаємовідносин із оточенням, створення умов для повноцінного розвитку й соціалізації.

Метою соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів є надання їм соціально-педагогічної допомоги у важких, проблемних життєвих ситуаціях, сприяння їх соціальній адаптації й успішній соціалізації, формування життєвої компетентності. Сутність соціально-педагогічної підтримки полягає у спрямованості соціально-педагогічної

діяльності на підвищення якості життя соціально незахищених дітей, захист їхніх прав та інтересів, надання інформаційної, психологічної й педагогічної допомоги та підтримки [3, с. 56].

Розглядаючи соціально-педагогічну підтримку з позицій І. Одногулової, в її структурі можна виділити педагогічну, соціальну і психологічну складові. Іншими словами, соціально-педагогічна підтримка у певній мірі включає в себе педагогічну підтримку, соціальну підтримку і психологічну підтримку. Перша складова акцентує увагу на необхідності здійснення виховного впливу на дитину і створення педагогічних умов для її нормального розвитку, самореалізації, соціалізації. Друга пов'язана з дотриманням прав та соціальних гарантій, передбачених законодавчими актами. Третя складова включає психодіагностику, психопрофілактику та психокорекцію [4].

Враховуючи ці три складові, можемо визначити сутність та особливості соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів.

По-перше, соціально-педагогічна підтримка передбачає створення умов для нормального розвитку та виховання дитини, встановлення контакту з її батьками й родичами, які тимчасово виконують їхні функції, надання допомоги в налагодженні відносин з оточенням, підтримку у навчанні, реалізації творчого потенціалу, профілактику впливу негативних чинників ризику.

По-друге, соціально-педагогічна підтримка дітей заробітчан повинна ґрунтуватися на положеннях чинного законодавства та враховувати проблеми й потреби зазначеної категорії дітей. Однак через те, що сьогодні в Україні практично відсутні конкретні законодавчі документи, спрямовані на підтримку та захист саме дітей трудових мігрантів, слід дотримуватися положень нормативно-правових актів, які захищають права дітей в цілому, а також їх становище в сім'ї.

По-третє, така підтримка повинна спрямовуватися на виявлення проблем дітей трудових мігрантів, діагностику причин їхнього виникнення, втручання у кризові ситуації, надання консультативної допомоги, порад, супровід у складних життєвих обставинах, корекцію негативних емоційних проявів, гармонізацію психологічного стану дитини.

Через реалізацію цих трьох складових процесу соціально-педагогічної підтримки дітей заробітчан можна здійснити позитивний вплив на їхню життєву ситуацію, сприяти вирішенню проблем, забезпечити задоволення потреб, створити сприятливі умови для їхньої успішної соціалізації.

Ефективність організації соціально-педагогічної підтримки базується на створенні системи взаємопов'язаних і взаємообумовлених закладів і служб різного профілю, які об'єднують різних фахівців [3, с. 58].

Безумовно, до роботи з дітьми трудових мігрантів перш за все слід залучити працівників закладів, у яких вони навчаються, адже школа для

дитини є звичним середовищем перебування та спілкування, в якому вона почувається більш-менш комфортно та є адаптованою до існуючих вимог. У той же час, шкільний соціальний педагог, психолог, класні керівники мають широкі можливості для отримання вичерпної інформації про кожну дитину (особливості її психіки та поведінки, проблеми, успішність у навчанні, стан здоров'я, ситуацію в сім'ї тощо) шляхом проведення спостережень, тестувань, опитувань та застосування інших діагностичних методів. Саме на основі отриманих даних варто планувати подальшу роботу щодо здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів.

Однак працівники шкіл не в змозі повністю самостійно вирішити проблему організації такої соціально-педагогічної підтримки (хоча б через те, що ця діяльність не є їхньою основною функцією), для цього вкрай необхідною є участь у ній фахівців Центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і Служб у справах дітей, які на більш високому професійному рівні можуть спланувати і впровадити у практику різні форми й методи роботи з дітьми заробітчанами та їхнім соціальним оточенням відповідно до тих завдань, які поставлені перед ними чинним законодавством.

Надзвичайно важливим є не просто виконання своїх функцій окремо кожною із зазначених організацій, а саме тісна співпраця, налагоджена спільна діяльність усіх суб'єктів взаємодії, адже необхідною умовою ефективності здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів є наявність мультидисциплінарної команди фахівців, які здатні надати широкий спектр послуг (соціально-педагогічних, соціальних, психологічних, інформаційних, юридичних та ін.). До їх складу доцільно включити соціальних педагогів, соціальних працівників, психологів, представників педагогічних колективів та адміністрації навчальних закладів тощо. При цьому кожен із співробітників виконує свої функції та обов'язки.

Управлінською ланкою у цьому процесі виступають керівники соціальних служб та директори загальноосвітніх навчальних закладів, на рівні яких досягається домовленість відносно здійснюваної роботи, відбувається контроль щодо її організації та проведення.

Заступник директора навчального закладу з виховної роботи здійснює організаційну діяльність, займається плануванням, координує дії залучених фахівців, виступає посередником у налагодженні контакту між спеціалістами соціальних служб та педагогічним колективом школи.

Соціальний педагог, соціальний працівник та психолог працюють безпосередньо з дітьми та їхніми сім'ями, забезпечуючи здійснення соціально-педагогічної підтримки. До їхніх обов'язків належить: діагностична робота, проведення індивідуальних бесід, консультивань, тренінгів, організація різних превентивно-профілактичних, культурно-дозвіллевих та інших заходів, сприяння у покращенні психологічного

стану й корекція поведінки дітей, налагодження зв'язку та взаємодії з їхнім соціальним оточенням (батьками, родичами, друзями тощо), розробка методичних рекомендацій для працівників навчальних закладів (щодо налагодження діяльності з дітьми трудових мігрантів) та для батьків, які збираються виїхати працювати за кордон (щодо особливостей функціонування дистантних сімей, специфіки їхніх проблем, підготовки дитини до тривалого розлучення з батьками). До підготовки та проведення вказаних заходів варто залучати також класних керівників і педагогів-організаторів, а за необхідності й інших вчителів.

Таким чином, фахівці соціальних служб та працівники загальноосвітніх навчальних закладів, тісно співпрацюючи між собою, мають змогу забезпечувати високий рівень соціально-педагогічної підтримки дітей заробітчан і створювати умови для їхнього нормального розвитку й соціалізації.

Дослідно-експериментальна робота, спрямована на здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів, що проводилася протягом двох років у 13 загальноосвітніх навчальних закладах Луганської області, підтвердила ефективність застосування мільтидисциплінарного підходу. У ході експерименту було організовано наступні заходи.

Керівники соціальних служб та директори навчальних закладів контролювали діяльність усієї команди фахівців. Організаторську функцію виконували заступники директорів шкіл з виховної роботи. Вони піклувалися власне про налагодження та підтримку ефективної взаємодії між спеціалістами ЦСССДМ, ССД з одного боку та педагогічним колективом навчального закладу – з іншого; забезпечували створення умов, необхідних для успішного здійснення соціально-педагогічної підтримки дітей трудових мігрантів, а саме: активізація усіх спеціалістів до сумлінної праці й відповідального виконання своїх обов'язків; забезпечення їх необхідними методичними матеріалами і своєчасне інформування про хід дослідно-експериментальної роботи; сприяння встановленню контакту з дітьми та їхнім найближчим соціальним оточенням; допомога у плануванні й координації спільної діяльності фахівців; сприяння вирішенню й запобігання виникненню можливих суперечливих ситуацій.

Для ефективної організації спільної діяльності фахівців періодично проводилися наради, на яких вони отримували важливу інформацію, обговорювали проблемні питання, ділилися власним досвідом. У випадках, коли існувала необхідність обміну інформацією між окремими спеціалістами (і недоцільно було збирати на наради усіх працівників), організації їхньої взаємодії сприяли індивідуальні зустрічі. Спілкуючись один з одним, фахівці досягали згоди відносно подальшої спільної діяльності, обговорювали особливості її здійснення, аналізували можливі труднощі та проблеми, разом шукали шляхи їх вирішення. Таке

спілкування сприяло налагодженню між ними тісних взаємовідносин та забезпечувало успішну ділову взаємодію.

Важливу роль відіграла спільна діяльність шкільних соціальних педагогів, психологів та психологів ЦСССДМ. Вони розробили й провели ряд тренінгових занять, метою яких було підвищення рівня психологічної стійкості дітей трудових мігрантів, формування в них адекватних ціннісних орієнтацій: „Шляхи подолання стресових ситуацій і формування стресостійкості особистості”, „Зменшення проявів дитячої тривожності”, „Подолання агресивності”, „Самооцінка та самоконтроль особистості”, „Формування впевненості в собі”, „Ієрархія життєвих цінностей людини”, „Ідеальна сім'я та сімейні взаємовідносини”, „Як досягти успіху в житті”.

Крім групових форм і методів роботи, соціальні педагоги разом із психологами продовжували приділяти увагу й індивідуальним, здійснюючи консультивання дітей заробітчаних відносно питань, які в них виникали.

У спільній діяльності соціальних педагогів (шкільних та працюючих у соціальних службах), слід вказати на особливе значення соціально-педагогічних тренінгів: „Профілактика адиктивної поведінки”, „Профілактика правопорушень”, „Профілактика ВІЛ/СНІДу та ЗПСШ”, „Здоров'я та здоровий спосіб життя”, „Знаємо та захищаємо свої права”, „Розвиток комунікативних умінь і навичок”, „Шляхи попередження й подолання конфліктних ситуацій”, „Професійна орієнтація старшокласників”.

Соціальні педагоги у роботі з дітьми трудових мігрантів також активно використовували рольові ігри з різними повчальними сюжетами, особливу увагу звертаючи на сімейну ситуацію кожної дитини, стосунки з однолітками, вчителями, виховуючи в них позитивне ставлення до загальнолюдських цінностей, формуючи такі якості, як милосердя, доброзичливість, емпатія, готовність надати допомогу оточуючим тощо.

Проведення виховних годин та бесід на етичні теми стало функцією класних керівників (за методичної підтримки соціальних педагогів та соціальних працівників ЦСССДМ). Зокрема, у цих бесідах вони торкалися таких тем: „Роль сім'ї у житті людини”, „Що таке справжня дружба”, „Взаємовідносини статей та гендерна рівність”, „Яку роль у нашому житті відіграють гроші”, „Як досягти успіху”, „Чому необхідно дотримуватися норм і правил, прийнятих у суспільстві”, „Для чого потрібна освіта”, „Переваги здорового способу життя”, „Як обрати професію”, „Якою має бути справжня ЛЮДИНА”, „Життєві цінності людини” та ін.

Обговорення відбувалося як індивідуально з конкретними дітьми заробітчаних, так і за присутності усіх учнів класу, адже важливим було не просто викласти певну інформацію, а й дати їм можливість почути думки інших дітей щодо кожної піднятої проблеми. Більш того, це сприяло

покращенню взаємовідносин у дитячому колективі, налагодженню тіснішого контакту між дітьми заробітчач та їхніми однолітками.

Активну участь дітей трудових мігрантів у масових шкільних заходах культурно-дозвіллевого та профілактично-попереджувального характеру забезпечували педагоги-організатори. Залучення до святкових концертних програм, різноманітних конкурсів, вікторин, змагань, ігор, виступів агітаційних бригад, виставок творчих робіт, походів та екскурсій, зустрічей із цікавими людьми та інших подібних заходів давало змогу включити їх до творчого процесу, сприяти налагодженню нормальних взаємовідносин з однолітками, забезпечити змістовне проведення дозвілля.

Учителі-предметники також докладали немало зусиль для забезпечення змістовного проведення дозвілля дітей заробітчач, залучивши їх до участі у творчій діяльності шкільних гуртків, секцій, творчих колективів та об'єднань за інтересами. Таким чином, вирішувалося одночасно два важливих виховних завдання: з одного боку, діти були зайняті цікавими справами, що зменшувало можливість втягування їх у цей час у ризиковані ситуації та формування девіантної поведінки, з іншого боку – це сприяло розвитку їхніх здібностей і талантів, підвищувало інтерес до суспільно-корисної діяльності, давало мотивацію до саморозвитку та самовдосконалення.

Таким чином, залучення дітей трудових мігрантів до вище зазначених заходів дало змогу вирішити наступні педагогічні завдання:

– виховні: взаємодія будувалася таким чином, щоб діти вчилися коректному спілкуванню, співпереживанню, дбайливим взаєминам з однолітками і дорослими; це сприяло моральному розвитку особистості, забезпечувало орієнтацію в системі моральних норм, засвоєння етики поведінки;

– корекційні: досить успішно коригувався образ „Я” дітей заробітчач, який раніше в декого з них був деформованим; поліпшувалася самооцінка, зникали неадекватні форми поведінки, налагоджувалася взаємодія з іншими людьми;

– психотерапевтичні: лікувальний ефект досягався завдяки тому, що у процесі надання підтримки створювалася атмосфера емоційної теплоти, доброзичливості, емпатійного спілкування, визнання цінності особистості іншої людини, турбота про неї, її почуття, переживання, виникали відчуття психологічного комфорту, захищеності, радості, успіху;

– діагностичні: забезпечувалася можливість отримувати відомості про розвиток та індивідуальні особливості дитини;

– розвиваючі: завдяки проведеній роботі складалися умови, за яких кожна дитина переживала успіх у тій чи іншій діяльності, самостійно знаходила вихід із важкої ситуації, відбувалося її особистісне зростання, набуття досвіду нових форм діяльності.

Отже, проведена дослідно-експериментальна робота, заснована на

мультидисциплінарному підході, відкрила широкі можливості для подолання психологічних проблем, корекції поведінки, налагодження взаємовідносин з оточуючими, розвитку творчих здібностей та самовдосконалення дітей трудових мігрантів.

Список використаних джерел

1. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57000 слов / С. И. Ожегов; [под ред. чл.-кор. АН СССР Н. Ю. Шведовой]. – М.: Рус. яз., 1988. – 750 с.
2. Мальцева Э. А. Социально-педагогическая поддержка детей (опыт Удмуртской Республики): монография / Э. А. Мальцева, О. В. Бас.– Ижевск : КнигоГрад, 2010. – 132 с.
3. Алексеенко Т. Соціально-педагогічна підтримка дітей групи ризику / Т. Алексеенко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 1. – С. 56-60.
4. Одногулова И. Л. Социально-педагогическая поддержка студентов-сирот в условиях профессиональной подготовки в вузе : дисс. ... кандидата пед. наук : спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Ирина Леонидовна Одногулова. – Ставрополь, 2005. – 179 с.

The article concerns the process of organization and implementation of socio-pedagogical support for migrant workers' children based on a multidisciplinary approach and gives the results of experimental work on such support by the team of specialists of various fields.

Keywords: migrant workers children, socio-pedagogical support, multidisciplinary approach.

Отримано 19.9.2013

УДК 373.3.035-058.862(045)

О.Р. Поляновська

ФОРМУВАННЯ ПРАВОМІРНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ-СИРИТ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті розглядається сутність понять «правомірна поведінка» та «профілактика правопорушень дітей-сиріт молодшого шкільного віку», описані критерії та показники правомірної поведінки зазначеної категорії дітей, визначено форми та методи роботи соціального педагога школи-інтернату щодо формування показників когнітивного критерію правомірної поведінки.